

rak tasnif edilen perdelerin on altısı sabit (tamam) ana perde, on yedisi ise yarım perde diye de bilinen değişebilir, tamamlanmamış perde olarak sınıflandırılmıştır. Kantemiroğlu, bu otuz üç işaretten başka, notada hiçbir zaman gösterilmediğinden herhangi bir işlevi olmayan âhenk telinin perdesine denk düşen nerm çârgâh (kaba çârgâh) için de özel bir işaret icat etmiştir. Semboller nesih, rik'a ve sülüs olmak üzere üç ayrı hat üslubundan esinlenilerek üretilmiş tek, çift ve üç harfli yazı şekilleridir. Her sembol başlı başına bir notayı gösterir. 1, 2, 3, 4, 6 ve 8 rakamları perde sembollerinin altında notaların sürelerini göstermek için kullanılır. Her ne kadar çağdaşı Şeyh Nâyî Osman Dede, Kantemiroğlu'nun icat ettiği yönetime çok benzeyen alfabetik nota yazımı metodunu kullanmışsa da her iki müzisyenin birbirinden ne kadar etkilendiğini tesbit etmek imkânsızdır.

Kitâbü İlmi'l-mûsikî, makamların yeni bir tasnifi ve yeni bir tahlil yönteminin izahı ile devam etmektedir. İnci ve çıkıcı makamlar hareketin yönüne ve öngördüğü perde-alan derecesine göre sınıflandırılmıştır. Kantemiroğlu'nun tertibine göre makamlar eşit ses ölçüleri göz önüne alınarak yediye ayrılır. Bu bağlamda makam, bir bestenin tasarımı belli bir açılımla şekillendiren melodik örgülerin toplanmasından oluşan, perde-alan özellikleri içeren bir çerçevedir. Daha sonra gelen ses uygunluğu (akort) ve akortsuzluk konusu tamamen yenilikçi bir yaklaşımdır. Ardından geçki (modülasyon) yönteminin de bir şaheseri olan ve "taksîm-i küll-i külliyyât" denilen, bütün makamlara geçkili hüseyinî taksim anlatılır. Eser, klasik faslın ayrıntılı bir tarifi ve ikinci bölümde yazılan notalarla ilişkili peşrev ve semâilerin bir katalogu ile sona erer.

Eserin bizzat müellif elinden çıktığı anlaşılan bilinen tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde kayıtlıdır (Hüseyin Sadeddin Arel Armağanı, nr. Y 2768). Kitap ilk defa Hüseyin Sadeddin tarafından (Bedî' Mensî imzasıyla) sahibi bulunduğu *Şehbâl* dergisinin 66-85. sayılarında (70. sayı hariç), metin kısmı ve bazı notalarının kopyası yayımlanmak suretiyle Batı notasına çevrilmeden neşredilmiştir. Ayrıca Eugenia Popescu-Judet, Kantemiroğlu'nun bestelediği peşrev ve semâilerin Batı notasına çevrilmiş şekillerine ve kitabın aslının küçültülmüş fotoğraflarına da yer vererek eseri Rumence'ye tercüme etmiş ve 1973'te Bükreş'te yayımlamıştır. Kita-

Kantemiroğlu
notası
ve şimdiki
notada
karşılığı

YEGÂH ASİRAN ACEM-ASİRAN İRAK REHÂVÎ RAST ZİRGÜLE DÜĞÂH

NIHÂVEND SEGÂH BÜSELİK ÇÂRGÂH SABÂ UZZÂL NEVÂ BAYATÎ HİSAR

HÜSEYİNÎ ACEM EVİC MÂHUR Gerdâniye SEHNAZ MUHAYYER SÜNBÜLE TİZ SEGÂH

TİZ BÜSELİK TİZ ÇÂRGÂH TİZ SABÂ TİZ UZZÂL TİZ NEVÂ TİZ BAYATÎ TİZ HÜSEYİNÎ

bin orijinal metninin Latin harfleriyle ve metnin bugünkü Türkçe'ye çevirisiyle notaların günümüz Batı notasına çevrimi 1976 yılında Yalçın Tura tarafından yayımlanmaya başlanmış, ancak bu çalışma yarıda kalmıştır. Eser daha sonra aynı müellif tarafından tamamlanarak yeniden neşredilmiştir (*Kitâbü İlmi'l-mûsikî 'alâ vecih-i'l-hurûfât: Mûsikîyi Harflerle Tesbît ve İcrâ İlminin Kitabı*, İstanbul 2001, I-II). Bu arada Owen Wright eserin nota bölümünü Batı notasına çevirerek neşretmiş (1992), Walter Feldman da *Music of the Ottoman Court* adlı eserinde Kantemiroğlu'ndan Batı notasına çevirdiği bazı notalara yer vermiştir.

Kantemiroğlu'nun peşrev ve semâi notaları koleksiyonu XVII. yüzyıl enstrümantal mûsiki repertuarının önemli bir kaynağını teşkil eder. Ancak esas itibarıyla sistem, perde ve süreyi (duration) tek bir şekilde bütünleştirmeye uygun değildir. Çünkü notaların altında sayılarla gösterilen ritmik değerler çoğu durumlarda okuma anında uyarlanması gereken ritmik modellerin yaklaşık göstergesidir. İcracının notaları sese uyarlaması gerekir. Notaları okumayı kolaylaştırmak için Kantemiroğlu belirli parça ve dilimleri gösteren ilâve işaretler koymuştur. Onun bu eseri Ali Üfkî Bey tarafından yazılan *Mecmûa-i Sâz ü Söz* adlı mûsiki antolojisine benzetilebilir. Kantemiroğlu'nun melodi koleksiyonu, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında onun sistemiyle kaydedilen *Kevserî Mecmuası* ile de benzerlikler taşımaktadır. Kantemiroğlu'nun bestelediği elliye yakın enstrümantal eserin (peşrev ve semâi) bir kısmı nota koleksiyonlarından, bir kısmı *Kevserî Mecmuası*'ndan ve büyük bölümü de sözlü gelenek ve Ham-parsum notaları yoluyla günümüze aktarılmış olup konserlerde de icra edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

T. T. Burada, *Scriverile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir*, Bucharest 1911; P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir- Viata si Opera*, Bucharest 1968; C. Maciucă, *Dimitrie Cantemir*, Bucharest 1972; E. Popescu-Judet, *Dimitrie Cantemir-Cartea stiintei muzicii*, Bucharest 1973; a.mlf., *Türk Musiki Kültürünün Anlamları* (trc. Bülent Aksoy), İstanbul 1996; a.mlf., XVIII. Yüzyıl Musiki Yazmalarından *Kevserî Mecmuası Üstüne Karşılaştırmalı Bir İnceleme* (trc. Bülent Aksoy), İstanbul 1998; a.mlf., *Prince Dimitrie Cantemir: Theorist and Composer of Turkish Music*, İstanbul 1999; a.mlf., *Prens Dimitrie Cantemir: Türk Musikisi Bestekâr ve Nazariyatçısı* (trc. Selçuk Alimdar), İstanbul 2000; a.mlf., "Kantemiroğlu", *DBİst.A*, IV, 418-419; *Dimitrie Cantemir (1673-1723)*, Ankara 1975 (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu); O. Wright, *Demetrius Cantemir-The Collection of Notations*, London 1992; W. Feldman, *Music of the Ottoman Court*, Berlin 1996.

EUGENIA POPESCU-JUDETZ

KANUN (القانون)

Bir devlette yetkili kamu organı tarafından çıkarılan uyulması zorunlu, genel, sürekli ve soyut hukuk kuralları anlamında bir hukuk terimi.

Aslının Grekçe'de önceleri en dar anlamıyla, vergilemeye yönelik arazi tahririnde kullanılan bir uzunluk ölçüsü birimini belirten *kanon* kelimesi olduğu tahmin edilmektedir. Daha sonra bu işlem sonucunda birer ölçüt teşkil etmek üzere hazırlanan vergi kural ve listelerine, hatta onların kaydedildiği tahrir defterlerine de isim olmuş, zamanla anlamı genişleyen kelime, "vergiye ilişkin olanlar başta olmak üzere kamu alanındaki çeşitli esas, kural, ilke ve düzenlemeler" mânasında kullanılmaya başlanmıştır. Muhtemelen Mısır ve Suriye bölgesinin müslümanlar

tarafından fethedilmesinden sonra Arapça'ya **kānūn** (çoğulu kavânîn) şeklinde geçmiştir.

Kanun kavramının İslâmî dönemin maliye terminolojisinde yukarıdaki anlamını koruduğu görülür. Nitekim haraç takdir ve tahsil kurallarını ve vergi miktarlarını gösteren kayıtlara "kânûn-ı-l-harâc" adı verilmiştir. Günümüzde Tunus gibi bazı Arap ülkelerinde zeytin, hurma vb. ürünlere konulan vergileri ifade etmesi de bu kullanımın devamı olmalıdır. Kelimenin anlamı zamanla ahlâkî, dinî, içtimai, siyasi, ilmî vb. konularda söz konusu edilebilecek her türlü esas, usul ve kaideleri (dîn, dünya, âhiret, şeriat, hisbe, edep, davranış, usul, siyaset, dil, nahiv, tıp kanunları tamlamalarında olduğu gibi) kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Kanun kelimesi, kazandığı "dünya ve âhiret işlerinde ölçüt alınması gereken dosdoğru kurallar" (hayat düsturu) anlamına uygun bir hukuk terimi olarak Hristiyanlık'ta kilise hukukunu ve kilise konsillerinin kararlarını (Canon law), İslâm'da ise şer'î hukuku (el-kânûn-ı-ş-şer'î) ifade etmekte de kullanılmıştır. Ancak İslâm hukuk terminolojisinde kanun kelimesiyle daha çok devlet başkanının belirli alanlardaki yasama yetkisine istinaden özellikle idare, ceza, anayasa ve maliye hukuku alanlarında yürürlüğe koyduğu kurallar ve yaptığı düzenlemeler kasdedilmiştir. Şer'î ahkâmı yorumlayıcı, tamamlayıcı veya şartlara uyarlayıcı mahiyet taşıyan bu tür hüküm ya da yasaları ifade eden bu terimin kapsamı zaman içinde özellikle İran ve Türk hukuk ve törelerinin etkisiyle (Büveyhîler, Sâmânîler, Gazneliler, Selçuklular, Moğollar, Osmanlılar, Safevîler dönemlerinde) "kaynağını geleneksel şer'î hukuktan almayan örf ağırlıklı yasa" şeklinde daha özel bir anlam kazandığı, literatürde rastlanan şeriat-kanun ayırımının da bu gelişmenin ürünü olduğu görülür (bk. ŞERİAT). Nihayet Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Batı hukukunun etkisiyle başlatılan kanunlaştırma hareketleriyle birlikte kelime Türkçe'de geniş anlamıyla (mevzuat) yetkili kamu organları tarafından çıkarılan yazılı hukuk kurallarını, dar ve teknik anlamıyla yasama organı tarafından bu adla çıkarılan genel, sürekli ve soyut hukuk kurallarını ifade eder olmuştur. Aynı kökten türeyen **kānūnî** "kanunlara uygun", **taknîn** "yasama", **kānūn-ı esâsî** "anayasa", **kanunnâme** "kanun ve kanunlar mecmuası" anlamına gelir.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "kânûn" md.; *Türk Hukuk Lûgati*, Ankara 1944, s. 184-185, 188; Hâris Süleyman el-Fârûkî, *el-Mu'cemü'l-kânûnî*, Beyrut 1991, "kânûn" md.; Hıfzı Veldet, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 143; J. Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, London 1971, s. 100-111; a.mlf., "Islamic Law in Contemporary States", *The American Journal of Comparative Law*, VIII, Berkeley 1959, s. 137-138; Necip Bilge, *Hukuk Başlangıcı*, Ankara 1975, s. 49, 54; Zahir İmre, *Medenî Hukuka Giriş*, İstanbul 1980, s. 131-135; Subhî Mahmasânî, "İslâm Hukukunun Tedvini I" (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), *Mûlûd*, sy. 3 (1985), s. 313, 323-325; a.mlf., "İslâm Hukukunun Tedvini II", a.e., sy. 4 (1986), s. 362, 375; Pakalın, II, 102-103; Y. Linant de Bellefonds, "Kânûn", *EP* (İng.), IV, 556-557; M. Akif Aydın, "Batılılaşma", *DİA*, V, 164-165; Hayreddin Karaman, "Fıkıh", a.e., XIII, 11-12.

DİA

Malî Yönetim ve Kamu Yönetimi. Kanun kelimesi "resmî kayıtların tutulduğu defter ve toprak vergilerinin kaydedildiği liste" ile (kânûn-ı-l-harâc, kânûn-ı-l-cerâid) "tesbit edilmiş kurallar" şeklindeki anlamlarını korumuştur. Vergi tarihiyle ilgili bu prensip, Sevâd topraklarına dair düzenlemeleri ve belirli bir toprak parçası üzerine muayyen bir vergi konulması uygulamasını başlatan kişi olarak kabul edilen Hz. Ömer dönemine kadar götürülebilir. Bu düzenleme Sâsânîler devrindeki vergi sisteminin devamı olarak kabul edilmektedir. Eski İran geleneğinde olduğu gibi İslâmî dönemde de kesin kayıtlara ve resmî sicillerle ilgili kurallara olan sıkı bağlılık doğru ve âdil bir idarenin kuruluşu olarak kabul edilmiştir (Mâverîdî, s. 151, 215-218). Klasik hilâfet devrinde Farsça birer terim olan **düstûr** ve **avârec** "vergi listesi" mânâsında kanun teriminin eş anlamlısı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Mukâtaa yoluyla toprak vergilerinin toplanmasını düzenleyen şartları (şûrût) ifade eden kanun kelimesi, Ebû Yûsuf (ö. 182/798) tarafından kullanılmadığı ve Mâverîdî (ö. 450/1058) tarafından sıkça kullanıldığı için Irak ve doğu eyaletlerine daha sonra yayılmış olmalıdır. Abbâsîler döneminden sonra kanun Mısır'da, İran'da, Anadolu'da ve Hindistan'da aynı anlamlarla malî bir terim olarak görülür. "Kânûn-ı memleket" *Risâle-i Felekiyye*'de (s. 182), "kesin meblağlar ve hisselerle göre her bölge için bir vergi defterine önceden kaydetme" olarak tanımlanır. Tahsildarlar da vergileri bu deftere göre toplamak zorundadırlar. Son olarak Osmanlı Devleti'nde özellikle top-

rak vergilerini ve bu vergilerin toplanmasıyla ilgili yöntemleri ayrıntılı biçimde belirleyen tahrir defterleri ve ayrı ayrı sancağlar için çıkarılan kanunnâmeler aynı sistemin devamı olarak kabul edilmektedir. Bu tür kayıtların muhafaza edildiği daireler ise İlhanlı Devleti'nde "beytül-kânûn", Osmanlı Devleti'nde "defterhâne" şeklinde adlandırılmıştır.

Kanun terimi, "malî kurallar" biçimindeki anlamı gelişerek "sultanın idareci olmasından dolayı elinde bulundurduğu yetki sebebiyle şeriatın bağımsız olarak ortaya koyduğu hukukî emirler" mânâsını kazanmaya başladı. Buna daha önce Abbâsîler devrinde de rastlanmaktadır (Mâverîdî, s. 32-33). Bu çerçevede, hüküm/ahkâm, düstur, zâbite / zavâbit (zavâbit-i mesâil-i örfiyye ifadesinde olduğu gibi Osmanlı terimi olarak), âyin (âyîn-i şâhân, âyîn-i şehriyârî, âyîn-i cihânbnâî ifadelerinde olduğu gibi özellikle devlet teşkilâtı ve törenlerle ilgili olarak gayr-i İslâmî kurallar için ve daha genel olarak âyîn-i narh-i ecnâs ifadesinde olduğu gibi) ve resm / rûsûm kanun kelimesiyle eş anlamlıdır. XIX. yüzyılda Batı etkisinin yayılmasıyla birlikte kanun kelimesi Avrupa modellerine dayalı olarak çıkarılan bütün seküler kanunları, kânûn-ı esâsî de anayasayı ifade etmek için kullanılmıştır. Kanun kelimesi aynı zamanda, Osmanlı döneminde esnaf birlikleri yöneticileri tarafından belirlenen ve kadı tarafından kaydedilen esnaf birlikleriyle ilgili nizamlar da olduğu gibi herhangi bir teşkilâtı düzenleyen kuralları ifade etmek için de kullanılır. Son olarak kanun, hareket tarzı nizamında ve aynı zamanda "kânûn-ı belâğa" ya da "kânûn fi't-tıb" ifadelerinde olduğu gibi din dışı bilimlerden herhangi birindeki temel bilgiler ya da genel ilkelere işaret edebilir.

"Din dışı hukukî emir" anlamı taşıyan kanun kelimesi ve bunun şeriatla ilişkisi öteden beri üzerinde durulan konuların başında gelir. İlk halifeler döneminden itibaren Hz. Ömer'in Sevâd topraklarıyla ilgili kararında olduğu gibi yalnızca ülû'l-emrin iradesiyle uygulanan hukukî emirlere dair kayıtlar mevcuttur. Bu tür emirler genellikle şeriatın şekillendiği süreçte şeriata dahil edilmiştir. İdarî düzenlemeler ve uygulamalar şeriata, örf ve âdet kavramları gibi sünnet kavramının geniş yorumu ve istihsan ilkesine başvurma yoluyla girdi (Schacht, s. 99-112). Fakat bu süreç, Şâfiî ve özellikle İbn Hanbel ve Dâvûd b. Halef'in dönemlerinden